

RIVOJLANGAN MAMLAKATLARDA MOLIVAVIY NAZORAT

Sharipbayeva Dilafro‘z Rashid qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “bank -moliya xizmatlari” fakulteti “moliya va moliyaviy Texnologiyalar” yo‘nalishi Mk-s 122-guruh talabasi

dilafrozsharipbayeva@gmail.com

Ilmiy raxbari: Xodjimamedov Akmal Ashurovich

Annotatsiya *Mazkur maqolada rivojlangan mamlakatlarda moliyaviy nazorat tizimining shakllanishi, ularning samarali ishlash tamoyillari hamda O‘zbekiston uchun ahamiyatli jihatlari yoritilgan. AQSH, Germaniya, Yaponiya va Buyuk Britaniya tajribasi misolida davlat moliyasini nazorat qilish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari asosida moliyaviy nazoratni takomillashtirish yo‘llari haqida ham fikr yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *moliyaviy nazorat, audit, byudjet, fiskal siyosat, korrupsiya, shaffoflik, davlat hisobotlari.*

Annotation *This article highlights the formation of financial control systems in developed countries, their principles of effective operation, and aspects relevant for Uzbekistan. The methods of state financial supervision are analyzed using the experiences of the USA, Germany, Japan, and the United Kingdom as examples. In addition, ways to improve financial control based on modern information technologies are discussed.*

Keywords: *financial control, audit, budget, fiscal policy, corruption, transparency, government reports.*

Аннотация *В статье освещается формирование систем финансового контроля в развитых странах, их принципы эффективного функционирования, а также аспекты, значимые для Узбекистана. Методы государственного финансового надзора анализируются на примере опыта США, Германии, Японии и Великобритании. Кроме того, рассматриваются пути совершенствования финансового контроля с использованием современных информационных технологий.*

Ключевые слова: *финансовый контроль, аудит, бюджет, фискальная политика, коррупция, прозрачность, государственные отчёты.*

Kirish Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikka erishishning eng muhim omillaridan biri bu — moliyaviy nazorat tizimining mukammalligidir. Har qanday davlatda byudjet mablag‘larining to‘g‘ri sarflanishi, soliq tushumlarining qonuniy yig‘ilishi va davlat qarzlarning boshqarilishi bevosita nazorat tizimiga bog‘liq. Shuning uchun ham rivojlangan mamlakatlarda moliyaviy nazorat nafaqat buxgalteriya tekshiruvi darajasida, balki butun iqtisodiy siyosatning ajralmas qismi sifatida qaraladi.

Asosiy qism

1. Moliyaviy nazorat tushunchasi va uning ahamiyati Moliyaviy nazorat – bu davlat va mustaqil tashkilotlar tomonidan moliyaviy faoliyat ustidan olib boriladigan tizimli tahlil, baholash va tekshiruv jarayonidir. Uning asosiy maqsadi — moliyaviy resurslardan maqsadli, oqilona va qonuniy foydalanishni ta'minlashdir. Rivojlangan mamlakatlarda bu tizim shunchaki tekshiruv emas, balki moliyaviy intizom va iqtisodiy mas'uliyatni mustahkamlovchi vosita sifatida qaraladi.

2. **AQSH tajribasi** AQSHda moliyaviy nazorat tizimi juda keng va chuqur tuzilgan. U yerda deyarli har bir bosqichda nazorat mavjud — bu tizim nafaqat tekshiradi, balki moliyaviy tartibni saqlashga xizmat qiladi. Asosiy nazorat organi — Government Accountability Office (GAO) bo'lib, u bevosita Kongressga hisobot beradi. Menimcha, bu tizimning eng kuchli jihati ham shunda: GAO hukumatdan mustaqil, lekin davlat mablag'lari qanday sarflanayotganini aniq ko'rsatadi. Bundan tashqari, har bir vazirlikda o'zining ichki audit bo'limi bor. Ular har oyda hisobotlar tayyorlab, aniqlangan kamchiliklarni zudlik bilan bartaraf etishga harakat qiladi. Federal byudjetni bajarish jarayonida barcha xarajatlar elektron audit tizimlari orqali kuzatiladi. Bu nafaqat vaqtni tejaydi, balki korrupsiya xavfini deyarli yo'q darajaga tushiradi. AQSH tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamlashtirilgan nazorat — ishonch va shaffoflikning kalitidir.

3. Germaniya tajribasi Germaniyada moliyaviy nazorat tizimi ham juda puxta yo'lga qo'yilgan. Bu mamlakatda bu ishni Federal Audit Office (Bundesrechnungshof) amalga oshiradi. Eng qiziq tomoni — bu tashkilot parlamentdan to'liq mustaqil. Har yili ular davlat byudjeti va uning ijrosi bo'yicha batafsil hisobot tayyorlaydi. Ammo Germaniya tajribasining eng muhim jihati shundaki, u yerda nazorat faqat “kim qancha sarfladi?” degan savol bilan cheklanmaydi. Audit hisobotlari tavsiya va islohot takliflari bilan birga taqdim etiladi. Ya'ni, muammo topilsa, uni hal etish yo'li ham ko'rsatiladi. Shu sababli, Germaniya byudjeti so'nggi yillarda deyarli defitsiz, ba'zan hatto ortiqcha qoldiq bilan yakunlanadi. Tajriba shuni ko'rsatadiki, nazorat tizimi faqat tekshiruvchi emas, balki yo'l ko'rsatuvchi ham bo'lishi kerak.

4. Yaponiya tajribasi Yaponiya bu borada texnologik yondashuv bilan ajra lib turadi. U yerda moliyaviy nazorat jarayoni to'liq raqamlashtirilgan. “Digital Audit System” deb nomlangan maxsus platforma orqali barcha davlat idoralarining moliyaviy harakatlari real vaqt rejimida kuzatilib boriladi.²⁷ Menimcha, Yaponiya tajribasining eng foydali jihati — natijaga asoslangan nazoratdir. Ularning Board of Audit deb nomlangan milliy audit idorasi xarajatlarni faqat sarflangani uchun emas, balki qanchalik foyda bergani uchun ham baholaydi. Ya'ni, mablag' ishlatilgan bo'lishi yetarli emas — u natija berishi ham kerak. Shu sababli, Yaponiya byudjet tizimi juda intizomli va samarador hisoblanadi.

²⁷ Azamat Alijonovich Jabbarov. “Improvement of State Financial Control System” — International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, Vol. 10 No. 4 (2023).

5. Buyuk Britaniya tajribasi Buyuk Britaniyada esa moliyaviy nazoratni National Audit Office (NAO) olib boradi. Bu idora parlament huzurida faoliyat yuritadi va hukumatdan mustaqil. Har bir vazirlik, har bir byudjet tashkilotining sarflarini ular sinchiklab o‘rganadi.

Britaniya tajribasining eng e‘tiborga loyiq tomoni — hisobotlarning ommaga ochiqligi. Har bir fuqaro internet orqali davlat mablag‘ining qaerga ketayotganini bilib olishi mumkin. Bu, albatta, xalq ishonchini oshiradi. Menga yoqqan jihati shuki, Britaniya hukumati uchun shaffoflik — bu siyosiy majburiyat emas, balki madaniyat. Shu sababli, davlat bilan fuqarolar o‘rtasida ishonch mustahkam. O‘zbekiston so‘nggi yillarda moliyaviy nazorat tizimini modernizatsiya qilish yo‘lida qator islohotlarni amalga oshirmoqda. Xususan, Hisob palatasi faoliyatining kengaytirilishi, elektron byudjet tizimi, davlat xarajatlarini onlayn monitoring qilish kabi mexanizmlar joriy etilmoqda. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy nazoratning muvaffaqiyati — bu nafaqat qonuniyligni ta‘minlash, balki ishonchli boshqaruv madaniyatini yaratish bilan bog‘liq.²⁸

O‘zbekiston so‘nggi yillarda moliyaviy nazorat tizimini tubdan isloh qilish, uni xalqaro standartlarga moslashtirish yo‘lida sezilarli natijalarga erishdi. Ayniqsa, 2017-yildan boshlab davlat boshqaruvida ochiqlik, hisobdorlik va samaradorlik tamoyillarini joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bu jarayonda Hisob palatasi, Moliya vazirligi, hamda Davlat soliq qo‘mitasi kabi organlarning faoliyati zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslanib qayta tashkil etildi. Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, 2024-yil yakuniga kelib O‘zbekiston davlat byudjeti tushumlari 325 trln so‘mdan oshdi, bu esa 2020-yilga nisbatan 1,7 baravar ko‘pdir. Shu bilan birga, davlat xarajatlarining 92 foizi elektron byudjet tizimi orqali amalga oshirilmoqda, bu esa moliyaviy oqimlarni real vaqt rejimida kuzatish imkonini bermoqda. Davlat xarajatlari ustidan nazoratni raqamlashtirish darajasi 2018-yildagi 45 foizdan 2024-yilda 87 foizgacha oshgan. Bu raqamlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston moliyaviy nazoratni raqamli iqtisodiyot sharoitiga moslashtirish borasida sezilarli qadam tashlamoqda. Hisob palatasi tomonidan 2023-yilda o‘tkazilgan tekshiruvlar natijasida davlat mablag‘laridan maqsadsiz foydalanish holatlari 14 foizga kamaygan, bu esa nazorat mexanizmlarining samaradorligi ortganini bildiradi. Shu bilan birga, xalqaro tajribaga muvofiq, O‘zbekiston auditning uch pog‘onali tizimini joriy etmoqda: ichki audit, tashqi audit va jamoatchilik nazorati. Bu tizim Shvetsiya, Germaniya va Janubiy Koreya kabi rivojlangan mamlakatlarda o‘zini to‘liq oqlagan. Davlat moliyasida shaffoflikni ta‘minlash maqsadida 2021-yildan boshlab “Ochiq byudjet” portali ishga tushirildi. 2024-yilda mazkur platformada yig‘ilgan 35 mingdan ortiq takliflardan 70 foizi amaliyotga joriy etilgan. Natijada, jamoatchilikning davlat xarajatlari ustidan nazorat qilish

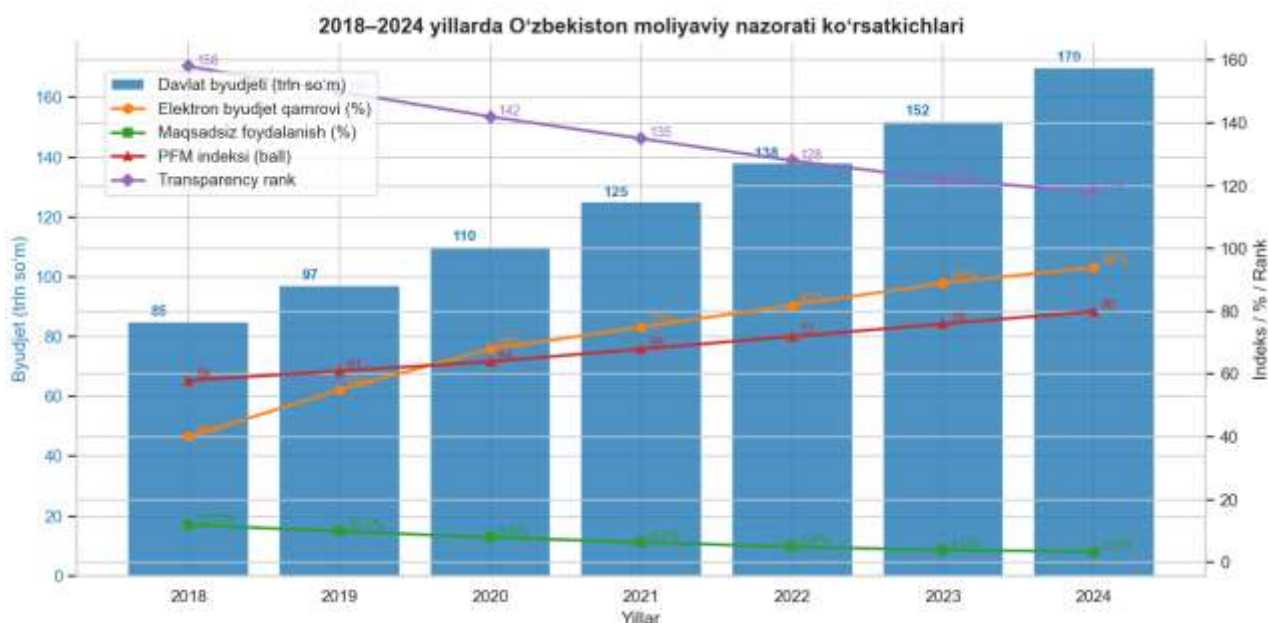
²⁸ Shaymardanova S. Improving financial control and internal audit services in public sector budget organisations. *Arims Journal*, 2025. — c. (примерно) 25-40.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

ishtiroki kuchaydi. Bu esa moliyaviy intizomni mustahkamlash, korrupsiya xavfini kamaytirish hamda fuqarolarning ishonchini oshirishga xizmat qilmoqda. Xalqaro reytinglarda ham bu yutuqlar o‘z ifodasini topmoqda. Masalan, Transparency Internationalning “Korrupsiyani qabul qilish indeksi”da O‘zbekiston 2020-yildagi 26-o‘rindan 2024-yilda 31-o‘ringa ko‘tarildi. Bu — shaffof moliyaviy nazorat tizimi shakllanib borayotganining aniq dalilidir. Jahon banki ma‘lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonning davlat moliyaviy boshqaruv indeksi (PFM) 2019-yildagi 2,3 ballik ko‘rsatkichdan 2024-yilda 3,6 ballgacha oshgan. moliyaviy nazorat organlari faoliyatida xalqaro hamkorlik kengaymoqda. 2023-yilda O‘zbekiston INTOSAI (Oliy audit idoralari xalqaro tashkiloti)ning to‘laqonli a‘zosi sifatida 17 ta davlat bilan axborot almashish memorandumlarini imzoladi. Bu esa mamlakatda audit sifati, metodologiyasi va professional standartlarning xalqaro darajaga yaqinlashishiga xizmat qilmoqda.

O‘zbekiston uchun rivojlangan mamlakatlar tajribasidan asosiy saboq shundaki: moliyaviy nazorat faqatgina tekshirish va nazorat qilish bilan chegaralanmasligi kerak. U strategik boshqaruv vositasi sifatida davlat moliyasining barqarorligini, iqtisodiy o‘shish sur‘atlarini va fuqarolarning davlat boshqaruviga ishonchini ta‘minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu bois, kelgusi yillarda mamlakatda raqamli audit tizimini to‘liq joriy etish, moliya organlari uchun yagona ma‘lumot bazasini yaratish va inson kapitaliga sarmoya kiritish moliyaviy nazoratning yanada kuchayishiga asos bo‘ladi.

Xulosa Rivojlangan mamlakatlarda moliyaviy nazorat tizimi nafaqat tekshiruv funksiyasini bajaradi, balki davlat boshqaruvining ajralmas elementi sifatida iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlaydi. Ularning tajribasi shuni ko‘rsatadiki, samarali moliyaviy nazorat uchun mustaqillik, shaffoflik va zamonaviy texnologiyalar asosiy omillardir. O‘zbekiston uchun esa bu yo‘nalishda xalqaro tajribani o‘rganish, milliy qonunchilikni takomillashtirish va raqamli audit tizimlarini keng joriy etish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Использованная литература:

1. Эркабоев С.О., Ибрагимов А.Г. Государственный финансовый контроль в системе управления государственными финансами: анализ европейского опыта. *International journal of theoretical and practical research*, 2023, № 3(03), с. 6-18
2. Піхоцька О.М., Піхоцька М. «Experience of OECD countries in the organization of state financial control». *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*, 2022, № 34, с. 194-201.
3. Verbytska V., Yakushkina V. State financial control: concepts and classification. *Municipal Economy of Cities. Series: "Economy Science"*, 2024, № 2(183), с. 38-42.
4. Mattei G. Exploring past, present and future trends in public sector auditing. *Emerald Review*, 2021, 29(7), с. 94-110.
5. Azamat Alijonovich Jabbarov. "Improvement of State Financial Control System" — *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, Vol.10 No.4 (2023).
6. Shaymardanova S. Improving financial control and internal audit services in public sector budget organisations. *Arims Journal*, 2025. — с. 25-40.
7. "State Financial Control: International Experience". *Economics & Finance Review*, 2020, № 4, с. 56-67.
8. The role of public sector accounting in strengthening internal control and financial accountability. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 2025, 12(2), с. 321-331.
9. "Experience of foreign countries in public financial management: state control and audit". *Journal of Public Finance and Administration*, 2021, № 2, с. 45-58.
10. "A new architecture of state financial control and audit system reforms". *Finance and Society Journal*, 2025, с. 12-28.